

A Review of the Prison Institution in Ancient and Contemporary Historical Periods

Afshin Mohamadi Dare Shori

Judge of Department of Justice, PhD
Student of Criminal Law and Criminology,
Islamic Azad University, Bushehr branch
Amirghanej88@gmail.com

Amir Reza Ghane*

Judge of Department of Justice, PhD
Student in Criminal Law and Criminology,
Meybod State University
Amirghanej88@gmail.com

Abstract

The institution of prisons has always fluctuated with the development of societies and human civilization in historical periods. What is certain is that this institution existed and was used in different forms in ancient civilizations such as ancient Iran, Mesopotamia, ancient Egypt, ancient Anatolia, and finally Greece and ancient Rome. Therefore, what is known today as a prison institution with a criminal approach is different from what was considered in the past as a prison institution with a custodial and not a criminal approach. With this definition, there is a difference between the function and goals of prisons in the Middle Ages, which was actually a place of detention and not for the purpose of executing the sentence of deprivation of liberty, and the goals and principles of prisons in today's advanced world, which actually has a different function than in the past. Today, the prison institution has adopted a new approach with the development of various sciences. The current research aims to explain this issue by descriptive-analytical method on authentic library sources and documents. The results indicate that with the advancement of science and the introduction of technology into human life, the institution of prison has not been exempted from this and has undergone changes. The advancement of technology has greatly helped the de-incarceration policy in Iran and the penal policies of other countries.

Keywords: imprisonment, historical periods, prison, ancient, contemporary

Received: 14/October/2021

Accepted: 14/January/2022

ISSN: 2783-3631

* Corresponding Author: Amirghanej88@gmail.com

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

سیری در نهاد زندانبانی؛ در ادوار تاریخی کهن و معاصر

قاضی دادگستری، دانشجوی مقطع دکتری جزا و جرم شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر
Amirghanej88@gmail.com

افشین محمدی دره شوری

قاضی دادگستری، دانشجوی مقطع دکتری جزا و جرم شناسی دانشگاه سراسری میبد
Amirghanej88@gmail.com

امیررضا قانع*

چکیده

نهاد زندانبانی، در ادوار تاریخی همواره با رشد جوامع و تمدن بشری در نوسان بوده است. آنچه مسلم است این نهاد در تمدن‌های باستانی کهن نظیر ایران باستان، میان‌رودان (بین‌النهرین)، مصر باستان، آناتولی باستان و سرانجام یونان و روم باستان، به صورت‌های مختلفی وجود داشته و مورد استفاده قرار می‌گرفته است. از این رو، آنچه که امروزه تحت عنوان نهاد زندان با رویکرد کیفری شناخته می‌شود با آنچه که در گذشته به عنوان نهاد زندان با رویکرد نگهدارنده و نه کیفری، مدنظر بوده، متفاوت است. با این وصف، تمایز میان کارکرد و اهداف زندان‌ها در قرون وسطی که در واقع مکانی برای نگهداری بود و نه به منظور اجرای محکومیت سلب آزادی، با اهداف و مبانی زندان در دنیای پیشرفته امروزی که در واقع کارکردی سزا متفاوت در گذشته دارد، متفاوت است. امروزه نهاد زندان با بروز شدن علوم مختلف، رویکرد نوینی را در پیش گرفته است. پژوهش حاضر در صدد است با روش توصیفی-تحلیلی بر منابع و اسناد معتبر کتابخانه‌ای با هدف تبیین این موضوع نگاشته شده است. نتایج حاکی از آن است که با پیشرفت علوم و ورود تکنولوژی به حیات بشری نهاد زندان نیز از این امر مستثنی نشده است و دستخوش تغییرات شده است. پیشرفت تکنولوژی و فناوری به سیاست حبس زدایی در ایران و سیاست‌های کیفری سایر دول یاری بسیاری داشته است.

کلیدواژه‌ها: زندانبانی، ادوار تاریخی، زندان، کهن، معاصر.

پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

یکی از مهم‌ترین و بارزترین دستاوردهای تفکرات جدید در خصوص نوع و اهداف مجازات‌ها، کیفر حبس به عنوان یک مجازات می‌باشد. این نهاد کیفری جدید، جایگزین مناسبی برای مجازات‌های بدنی و شکنجه‌های سخت غیرانسانی در گذشته به حساب می‌آید. اما امروزه وضعیت زندان‌ها از نظر فراوانی جمعیت کیفری محبوسان و محدودیت امکانات، و اثرات زیان‌بار بر فرد زندانی، خانواده وی و صدماتی که از ناحیه آن به اجتماع وارد می‌شود از جمله مشکلات تهدیدکننده جامعه است و اگر اندیشه و تدابیر لازم صورت نگیرد روز به روز با تهدیدات و آسیب‌های جدیدی در این زمینه مواجه خواهیم شد (حیدرنیا، ۱۳۹۰: ۳). بدون شک جرایم و مجازات‌ها در طول تاریخ بشری همواره با فرهنگ، آداب و رسوم، باورها و اعتقادات هر جامعه‌ای همراه بوده است. در حقیقت این باورها و اعتقادات دینی و هنجارهای اجتماعی هر جامعه بوده که مفاهیم و مقدار، شدت و ضعف تنبیه‌ها و مجازات‌ها را تعیین می‌کرده است و در هر تمدن و فرهنگی نیز جرایم، تخطی و تجاوز به قوانین و هنجارهای پذیرفته شده‌ی اجتماعی آن جامعه به شمار می‌آمده است (شمس، ۱۳۸۲: ۲). هر چند توسل به زندان در حکومت‌ها از دیرباز وجود داشته است، ولی تولد نظام زندانبانی و رشد و گسترش این نظام بیشتر مربوط به زمانی است که زندان و حبس به عنوان یک کیفر اصلی مورد استفاده بشر قرار گرفت، توسل به مجازات زندان به عنوان کیفر اصلی مورد توجه قانونگذاران و مجریان نظام عدالت کیفری واقع گشت. بدین ترتیب و همواره با توسل به مجازات زندان به عنوان یک کیفر، رفته رفته دیدگاه‌های اصلاحی- تربیتی بشرگرایانه و نیز روش‌های کمی و کیفی آن در اجرا رسوخ نمود و خود منجر به تاسیس شیوه‌ها، روش‌های اداره و آموزه‌هایی در این زمینه گردید که از آن به نظام زندانبانی یاد می‌شود (شمس، ۱۳۸۲: ۳). مسئله‌ی زندانبانی، در دنیا از چنان اهمیتی برخوردار است که از دیرباز و از همان هنگام تاسیس زندان‌های قرون وسطایی و پس از آن زندان‌های مدرن، مورد توجه دست‌اندرکاران و متخصصان نظام‌های زندانبانی بوده است. چندان که در قرن هفدهم «پاپ کلمانت یازدهم»^۱، در زندان «سن میشل» رم، اقدام به تاسیس «خانه اصلاح» نمود، و «ژان میون»^۲، فقیه فرانسوی در این زمینه دست به تالیفاتی زده است. در قرن نوزدهم به منظور اصلاح زندانبانان «مکتب زندان‌ها» به وجود آمد، و در قرن بیستم نیز تلاش‌ها با تاسیس مکاتب دفاع اجتماعی ادامه داشت، پس از جنگ جهانی دوم نیز کیفرشناسان بزرگی در زمینه اصلاح و درمان مجرمان دست به کار شدند و روش‌های مختلفی برای این مهم پدید آمد (شمس، ۱۳۸۷: ۱۷۱). در کشور ما ایران نیز اندیشه‌های اصلاح زندان‌ها و تربیت مجرمان به دوران مشروطه باز می‌گردد، با این همه و از آن‌جا که زندان در دوران پهلوی وابسته به شهربانی بود، مجالی برای پرداختن به آن نبود. پس از انقلاب اسلامی بند ۵ از اصل ۱۵۶ قانونی اساسی با عنوان (اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمان)، این مهم را از جمله وظایف قوه‌ی قضائیه قرار داد و هم‌اکنون نظام نوین زندانبانی ما نیز بر این مبنا نهاده شده است (شمس، ۱۳۸۷: ۱۷۱-۱۷۲). امروزه نیز نهاد زندانبانی با توجه به پیشرفت جوامع دستخوش تغییرات عظیمی شده است. متأسفانه، علی‌رغم اهمیت این موضوع پژوهش‌های اندکی در این زمینه صورت گرفته است. از جمله آثار

1. Pope Clement XI.
2. John Mebion.

ارزشمند جناب آقای علی شمس نگاشته شده است، نویسنده این منابع سال‌ها تجربیات عملی گوناگون در امر زندانبانی کسب کرده، و معضلات و مشکلات را درک نموده است، از این رو، دست به نگارش آثاری چند در این زمینه زده‌اند.^۱ روش تحقیق و شیوه گردآوری اطلاعات و یافته‌های این پژوهش به صورت توصیفی - تحلیلی با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای، مقالات، پایان نامه‌ها، قوانین و مقررات و آیین نامه‌ها می‌باشد. پژوهش حاضر در پی پاسخ به چند پرسش زیر است. تکیه و مسئله هر دوره در زندانی کردن مرتکبان، حول کدام محور و بر چه مبنا و هدفی می‌باشد؟ دوم، هدف مجریان عدالت از شیوه‌های زندانی کردن مجرمان در هر یک از ادوار تاریخی چه بوده است؟ آیا نظام مدیریت زندان (زندانبانی)، در هر یک از این ادوار همسان بوده است؟ و در نهایت نهاد زندانبانی در عصر حاضر و تاثیر پیشرفت علوم مختلف بر آن بررسی می‌گردد.

برای تنظیم و ارایه اهم یافته‌های مرتبط با پاسخ هر یک از پرسش‌های یاد شده، پلان پژوهش در سه بند شامل نخست، کلیات نظام زندانبانی دوم، تحولات تاریخی نظام زندانبانی در دوران کهن و سوم، تحولات تاریخی نظام زندانبانی با تکیه بر قرون معاصر و تاثیر پیشرفت تکنولوژی بر آن، طبقه‌بندی گردیده است و در پایان پژوهش، نتیجه‌گیری یافته‌ها صورت پذیرفته است.

۱- کلیات نظام زندانبانی

۱-۱- نظام زندانبانی

در ابتدا به جهت توضیح این قسمت سوالاتی را مطرح می‌نماییم: «آیا زندانبانی یک نظام است؟ به این معنا که شامل کلیتی است که دارای اجزای به هم پیوسته هستند؟ و یا این که مجموعه‌ای است که با یکدیگر در ارتباط هستند؟» جهت پاسخ به پرسش‌های فوق، باید گفت اگر میان اجزای این شیوه‌ها ارتباط و همبستگی وجود دارد که به عنوان یک کل نگریسته شوند، پاسخ روشن است و می‌توان بر آن شیوه‌ها، نظام نهاد. لیکن اگر چنین ارتباط و همبستگی در غالب یک کلیت متصور نیست، در نهادن نام نظام بر آن شیوه‌ها باید تردید داشت. در مسئله‌ی ذکر شده به نظر می‌رسد از آن جا که تمامی جزء به جزء این شیوه‌ها در پی هدفی واحد هستند و به طور پیوسته با هم ارتباط دارند و از آن جا که می‌توان این اجزا را به عنوان یک کلیت (شیوه‌ی مرکب از اجزای به هم پیوسته که در پی هدفی واحد هستند و با یکدیگر ارتباط دارند در نظر گرفت). بدین جهت، کاربرد واژه «نظام» یا «نظام‌ها» در امر زندانبانی خالی از اشکال بوده و مناسب به نظر می‌رسد (شکوه مسقانی و قانع، ۱۳۹۸: ۱۲۱).

۲-۱- زندانبان^۲

نخستین قدم برای اداره مناسب زندان به خدمت گرفتن نیروی انسانی آموزش دیده و کارآمد در زندان‌ها است؛ یک مدیر زندان بایستی از تمامی جهات از جمله آموزش‌های مرتبط و تجربه دارای صلاحیت کافی برای انجام وظیفه خود

۱. برخی از این آثار که از سوی ایشان نگارش گردیده است عبارتند از: «نظام زندانبانی ایران، رویکردی جدید به نظام زندانبانی بازگشتی سعادتمندانه، پژوهشی درباره زندانبانی اسلامی و جامعه شناسی زندان...».

باشد و تمامی کارکنانی که به نوعی وظیفه‌ی مراقبت از زندانیان را بر عهده دارند باید در خصوص شیوه‌های مناسب، از فناوری روز و تجهیزات محدودکننده، به خوبی آموزش دیده باشند. آنچه از تعریف زندانبان مدنظر ما می‌باشد بدین شرح است: زندانبان به کسی گفته می‌شود که وظیفه‌ی حراست، مراقبت و کنترل یک محدوده مشخص از افرادی را که مرتکب جرم شده‌اند و در زندان به سر می‌برند را بر عهده دارد.^۱ در واقع ملاک از تعریف فوق، کلیه افرادی است که با زندانیان سروکار دارند و وظایف فوق‌الذکر، از جمله حراست، مراقبت و... را نسبت به آنان عهده‌دار شده‌اند. این تعریف می‌تواند افراد متعددی را در زندان‌ها در برگیرد، که به عنوان نمونه برخی از این افراد عبارتند از: مدیر زندان، نگهبانان مراقب زندانیان و سایر افرادی که به موجب آیین‌نامه‌های قانونی و یا موجبات قانونی دیگر وظیفه‌ی مراقبت، کنترل و حفاظت از زندانیان را بر عهده دارند. لازم به ذکر است که، از نظر ما یک زندانبان خوب و ایده‌آل کسی است که در ابتدا بتواند با کار کردن بر نفس خود و به نوعی خودسازی، الگوهای لازم را فراگیرد و آن الگوها را به صورت عینی و عملی به کار برد تا علاوه بر قول و سخن خود، در عمل و با رفتار خود نیز بتواند شاخصی کامل و ایده‌آل برای هدایت و اصلاح زندانیان باشد.

۱-۳- زندان از منظر قرآن کریم

آنچه که فرهنگ لغات در معنای لغوی زندان به آن اشاره کرده‌اند عبارت است از: بندیخانه و یا جایی که محکومان و متهمان در آن نگهداری می‌شوند (عمید، ۱۳۲۶: ۱۳۶۳). برخی از نویسندگان زندان را محل نگهداری افرادی دانسته‌اند که محکوم به حبس یا مجازات سالب آزادی هستند (صفاری، ۱۳۸۹: ۱۱۸). خداوند متعال در قرآن کریم در آیات متفاوتی از زندان یاد کرده‌است؛ در قرآن کریم از زندان تحت عناوین مختلفی یاد شده است که برخی از این موارد عبارتند از عناوینی چون: سجن، امسک و وقف. کلمه «سجن» شش مرتبه در سوره مبارکه یوسف به کار برده شده است. آنچه که از آیات قرآنی برداشت و استنباط می‌شود، آن است که قرآن کریم، اعمال مستبدان و طاغوتیان زمان را در به کار بردن و استفاده فراوان از زندان، تقبیح، و به زندان انداختن و حبس کردن مصلحان را نکوهش کرده است (خلیلی و علی اکبری، ۱۳۸۶: ۳۷-۳۸). خداوند متعال در آیه ۳۳ سوره مبارکه یوسف می‌فرماید: «یوسف گفت: پروردگارا، زندان برای من از آنچه مرا به آن دعوت می‌کنند محبوب‌تر است، و اگر مکر و نیرنگ آن زنان را از من بازگردانی به سوی آن‌ها میل خواهم کرد و از نادان‌ها خواهم بود.»^۲ از این آیه چنین مستفاد می‌شود که زندان می‌تواند برای درهم شکستن اراده افرادی که پای‌بند به ارزش‌های متعالی جامعه نیستند و با ارزش‌های خاص، هیئت حاکم را به چالش می‌کشند، به کار برده شود (خلیلی و علی اکبری، ۱۳۸۶: ۳۷-۳۸).

در آیه ۱۵ سوره مبارکه نساء، حبس در منزل، بنا به شرایطی به عنوان مجازات زن زانیه در نظر گرفته شده است؛ «و از زن‌های شما آنان که عمل زشت (زنا یا مساحقه) مرتکب می‌شوند (ای حاکمان اسلامی به وسیله کسی که این

۱. رجوع کنید به: بخشی، اصغر، تاثیر شغل زندانبانی بر زندانبانان و خانواده آنان بر گرفته از:

<https://isfahanprisons.ir>

۲. قرآن کریم، ترجمه آیت الله العظمی ناصر مکارم شیرازی، تاریخ روایت: ۱۳۹۹/۲/۱۵، بازیابی شده از:

<http://www.tadabbor.org>

تهمت را زده) چهار نفر مرد از خودتان (از مؤمنان) را بر آن‌ها به گواهی طلبید، پس اگر گواهی دادند آن‌ها را (به کیفر این عمل به عنوان حبس ابد) در خانه‌ها نگه دارید تا مرگ، جان آن‌ها را بگیرد یا خداوند برای آن‌ها راهی (دیگر) قرار دهد.^۱ زندان از دیدگاه قرآن به عنوان یک مجازات شرعی جز در موارد استثنایی، از جمله برای سارق که چندین مرتبه مرتکب سرقت شده و یا زن مرتده، جایگاهی ندارد (خلیلی و علی اکبری، ۱۳۸۶: ۳۷-۳۸).

۱-۴- زندان از منظر روایات

در صدر اسلام، به تدریج با توجه به شرایط و مقتضیات زمان و همچنین با عنایت به فتوحات مسلمین و به اسارت گرفتن دشمنان از سویی، و توسعه قلمرو اسلامی و ورود احزاب و جماعات مختلف در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی اسلام، لزوم زندان و توسعه زندان احساس شد (مندشاوی، بی تا: ۲۰). بعضا بیان کرده‌اند که پیامبر عظیم‌الشان اسلام (ص) کسی را زندانی نکردند، گاهی نیز گفته‌اند که پیامبر اکرم (ص) در مدینه، زندانی را بنا کرده بودند. بر اساس کتاب «الحکومه النبویه» آمده است که پس از آن که در یکی از غزوه‌ها مسلمین فردی از بنی حنیفه به نام بن اقال را اسیر کردند، پیامبر اکرم (ص) فرمودند که او را به دیوار مسجد ببندند (واضح، ۱۳۱۵: ۲۷). با عنایت به احادیث و روایات بیان می‌گردد که در زمان پیامبر عظیم‌الشان اسلام، زندان مشخصی وجود نداشته است. از عبدالله بن سنان از امام صادق (ع) نقل شده است که فرمودند: «جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فَقَالَ إِنَّ أُمَّي لَا تَدْفَعُ يَدَ لَامِسٍ قَالَتْ «فَاحْسِبْهَا» قَالَتْ قَدْ فَعَلْتُ»؛ فردی نزد رسول خدا آمد و بیان داشت که مادرم هر کس را که دست به او دراز کند رد نمی‌کند با وی چه کنم؟ رسول خدا فرمودند: او را حبس کن. بیان داشت: این کار را کردم (مندشاوی، بی تا: ۲۱).

در روایت دیگری بیان شده است که پیامبر اکرم (ص) مردی از طایفه بنی حنیفه که او را شمامه بن آثال می‌گفتند و بزرگ طایفه بود در مسجد مدینه حبس کرد. پیامبر اکرم (ص) همواره زنجیر کردن اسرا و زندانیان را نهی می‌فرمودند (مندشاوی، بی تا: ۲۱).

در روایت دیگری از امام صادق (ع) نقل شده است که ایشان فرموده‌اند: «قضى امير المؤمنين (ع) في رجل تكفل بنفس رجل ان يحبس، و قال له: «اطلب صاحبك»؛ مردی را نزد علی (ع) آوردند که کفیل فرد دیگری شده بود، امیرالمومنین (ع) وی را زندانی کردند و فرمودند: دوست را بیاور تا آزاد شوی (حر عاملی، ۱۱۰۴). نکته قابل ذکر آن است که اخبار و روایات مختلفی به صورت متواتر در زمینه زندان بیان شده است که در صدر اسلام و سال‌های واپسین آن، زندان به صورت‌های مختلف وجود داشته است.

۱-۵- محل و چگونگی ساختمان زندان

در تعریف زندان بیان شده است مکانی که از نظر فیزیکی، محدوده بوده و آزادی شخص را از فرد محروم می‌نماید (معصومی و نقشینه، ۱۳۹۴: ۲۰۸). آنچه مشخص است، در گذشته حاکمان و پادشاهان به منظور از بین بردن و زندانی کردن مخالفین خود در زیر قصرها، سیاه‌چال‌هایی بنا کرده بودند، و افراد خاطی را در آن‌جا نگهداری می‌کرده‌اند.

۱. ترجمه بازیابی شده از:

رفته رفته با گسترش و تحول علم کیفرشناسی و به اجرا گذاشتن روش‌های مختلف در زندان‌ها، طرز ساختن زندان‌ها با اصول صحیح علمی، با اهمیت خاص تلقی گردید. در سال ۱۹۶۱ در شهر لندن، مجمع بین‌المللی مرکب از دانشمندان علوم جنایی و کیفرشناسی و مهندسين ساختمان به منظور بررسی نقشه و وضعیت ساختمان زندان‌ها و چگونگی انتخاب محل زندان‌ها تشکیل شد و در نهایت تصمیماتی اتخاذ گردید که اهم آن‌ها به شرح ذیل ارائه می‌گردد (دانش، ۱۳۶۸: ۲۰۸).

۱-۵-۱- ضرورت انتخاب محل زندان

تعیین و مشخص کردن محل زندان، به منظور اجرای صحیح و موفق روش‌های اصلاحی و تربیتی، بسیار پراهمیت می‌باشد. چرا که اگر زندان بدون در نظر گرفتن شرایط خاص خود ساخته شود، نه تنها موجب ایجاد خلل و فساد در درون زندان شده، بلکه در اجرای برنامه‌های اصلاحی و تربیتی با مشکلات فراوانی مواجه خواهیم شد. نکته حائز اهمیت در رابطه با انتخاب محل زندان آن است که زندان باید در محلی دور از مرکز شهر و در زمینی با وسعت زیاد بنا شود، محل زندان می‌بایست دور از مراکز پرجمعیت به خصوص، مدرسه، کارخانه و بناهای بلند مشرف به زندان باشد و کلیه وسایل ایاب و ذهاب نیز به راحتی در دسترس و مهیا گردد. نکته بسیار مهم آن است که در انتخاب محل زندان، روشی که در آن زندان، اجرا می‌شود می‌بایست مدنظر قرار گیرد (دانش، ۱۳۶۸: ۲۰۹). به بیان دیگر در صورتی که ما زندان را همچون یک محل آموزشی و یا دانشگاه فرض نماییم؛ همان‌گونه که انتخاب محل مناسب برای یک مکان آموزشی با توجه به اهداف مدنظر آن نظیر؛ تسهیل فرآیند آموزشی، استفاده صحیح دانشجویان از امکانات موجود، استفاده مناسب از اساتید و بسیار حائز اهمیت است، لذا محل مناسب زندان نیز در راستای رسیدن به عالی‌ترین هدف که همانا فرآیند اصلاح و تربیت زندانیان می‌باشد بسیار تاثیر گذار خواهد بود. وسیع بودن محل زندان با عنایت به اهدافی که امروزه دستگاه قضا دنبال می‌کند بسیار لازم خواهد بود. بدون شک رسیدن به آن هدف والا (فرآیند اصلاح و تربیت)، در گرو انجام امورات وسیع و حساب شده‌ای است که نظیر آن امروزه در نظام زندانبانی کشور ما نیز قابل ملاحظه می‌باشد. اموری چون تهیه کارگاه‌های مناسب در زندان‌ها به جهت کارآفرینی در درون زندان، در اختیار گذاشتن امکانات و فضای مناسب به جهت انجام امورات فرهنگی و ... که همه به نوعی به جهت بازاجتماعی نمودن زندانیان و به عبارت بهتر اصلاح و تربیت آنان برای ورودی مجدد و سعادتمندانه به اجتماع انجام می‌گیرد؛ نیازمند تجمیع معیارهای متعددی است که مهم‌ترین آن انتخاب یک محل مناسب و ایده‌آل به جهت پیاده سازی اهداف موجود، با عنایت به خط مشی‌گذاری‌های از پیش تعیین شده در هر نظام زندانبانی خواهد بود.

۱-۵-۲- چگونگی ساختمان زندان

در گذشته به جهت حفظ و تامین آرامش و پیشگیری از فرار متهمین یا محکومین، زندان‌ها را بدون توجه به روشی که می‌بایست در آن اجرا شود بنا می‌کردند؛ و تنها وسائل استحفاظی کامل و محکم را در ساخت زندان مدنظر قرار می‌دادند. به تدریج و با گذشت زمان، در اوایل قرن بیستم در کشورهای پیشرفته به خصوص کشورهای اروپایی، در ساختمان زندان، علاوه بر اصول استحکامی، تامینی، استحفاظی و بهداشتی، روشی را هم که می‌بایست در زندان اجرا

شود، رعایت می‌گردد. ساختمان زندان‌ها ممکن است در یک یا چندین طبقه بنا گردد با توجه به آن که مدیریت زندان‌های پرتراکم از نظر تامینی و اجرای روش‌های اصلاحی و تربیتی، بسیار مشکل می‌باشد، لذا باید زندان‌های متعددی با توجه به جمعیت کیفری هر منطقه که ظرفیت پذیرش حداکثر پانصد نفر زندانی را داشته باشد، بنا گردد (علمی، ۱۳۴۸: ۶۰). از جمله مهم‌ترین عواملی که موجب مهاجرت بزهکاران به سوی شهرهایی با زندان‌های پیشرفته خواهد شد، عدم وجود هماهنگی لازم از نظر مکان و تجهیزات پیشرفته در زندان‌های جدید و قدیمی می‌باشد (دانش، ۱۳۶۸: ۲۰۹). از این رو به منظور تاسیس بنای زندان، رعایت چندین نکته حائز اهمیت است که ذیلا به آن‌ها اشاره خواهیم کرد: الف) اتاق مدیر، معاونین، مددکاران اجتماعی، مربیان، دبیرخانه، بازرسی، حسابداری، سرویس عمومی (خشکشویی، آشپزخانه)، سالن ورزشی، عبادتگاه و ... می‌بایست از قسمت خوابگاه‌ها مجزا و محل اقامت کارکنان زندان نیز خارج از محوطه زندان باشد. ب) زندان‌ها می‌بایست به سیستم تهویه هوا مجهز باشند و استفاده تمامی زندانیان از نور آفتاب امکانپذیر گردد. زندانیان باید به نور کافی به جهت کار کردن، خواندن و نوشتن دسترسی داشته باشند. ج) در هنگام ساخت زندان‌های پیشرفته می‌بایست آداب و رسوم محلی، مقتضیات زمان و مکان، شرایط زندگی خانوادگی و محیط اجتماعی زندانی، مدنظر قرار گیرد. در صورتی که زندانیان، شرایطی ایده‌آل‌تر و مدرن‌تر از زندگی اجتماعی و خانوادگی خود، در زندان داشته باشند، از تکرار مجدد جرم و بازگشت مجدد به زندان هیچ‌گونه ترسی نخواهند داشت و زندان را مکانی امن و راحت، برای خود می‌دانند و هر لحظه به دنبال فرصتی مناسب به منظور بازگشت مجدد به زندان، خواهند بود. د) نکته بسیار مهم و حائز اهمیت آن است که در ساخت زندان‌های پیشرفته، می‌بایست از هرگونه افراط و تفریط جلوگیری شود.

۲- تحولات تاریخی نظام زندانبانی در دوران کهن

۲-۱- مصر باستان

نخستین پیشینه‌ی تاریخی زندان‌ها در مصر باستان به سال‌های ۱۷۸۶ تا ۲۰۵۰ قبل از میلاد بر می‌گردد. پادشاهان سلسله میانه، از جمله وظایف مقدس خود را حفاظت از نظم عمومی می‌دانستند. با عنایت به اصول، معنی و مفهوم مات (عدالت یا نظم) به توازن عالم بستگی داشت. پادشاهان و خادمان آن‌ها در دوران پادشاهی میانه، نه مستبدانه عمل می‌کردند و نه ظالم بودند، و تنها به تنبیه در مقابل انظار عموم و حبس به جای مجازات‌های دردناک و مرگ‌آور توسل می‌جستند. از جمله مهم‌ترین و پرفایده‌ترین متون در رابطه با زندان در مصر باستان، سرگذشت حبس حضرت یوسف (س) در «زندان پوتیفار»^۱ می‌باشد که در کتاب (تورات، باب پیدایش) به آن اشاره شده است. زندان‌ها در (سفر پیدایش) به انبارهای غله شباهت داشته است که زندانیان خارجی در آن‌ها نگهداری می‌شدند و در دوران حبس، مجبور به انجام کار بودند. شایان ذکر است که این‌گونه حبس‌ها می‌توانست طولانی‌مدت نیز باشد (موریس و جی روتمن، ۱۳۹۰: ۳۳-۳۷) آنچه که به نظر می‌رسد آن است که طبقه بندی مجزایی برای انواع زندانیان مختلف وجود نداشته است، زندانیانی که در انتظار مشخص شدن وضعیت خود بودند، آن‌هایی که به جهت اعدام شدن پس از اثبات

محکومیت خود نگهداری می‌شدند و زندانیانی چون حضرت یوسف (س) که به دستور مقام پادشاه برای مدت طولانی زندانی شده بودند، و در نهایت مقام‌های کشوری همگی با هم نگهداری می‌شدند. زندان‌ها به وسیله یک ناظر و یک گروه از کاتبان و نگهبانان اداره می‌شد، سوابق زندانیان به صورت دقیق ثبت می‌گردید و به نظر می‌رسد که زندان‌ها تنها به جهت نگهداری محکومان جزایی بودند (موریس و جی رومن، ۱۳۹۰: ۳۳-۳۷). با بررسی آثار باقیمانده از دوران مصر باستان این نکته را به خوبی در می‌یابیم که در دوران‌های ابتدایی تاریخ زندگی بشریت نیز زندان محلی برای نگهداری مجرمین (فارغ از شدت و ضعف جرم ارتكابی) بوده است.

امروزه، سیاست کیفری در کشور مصر دچار تغییرات بنیادین شده است. هر چند که اطلاعات در خصوص تعداد و وضعیت زندانیان بسیار محدود است لکن آنچه به دست می‌آید آن است که امروزه مصر شاهد روند بازسازی و اصلاح به سبک معماری مدرن اروپایی است. دولت در راستای بهبود اوضاع نیز اقدامات مهمی را در نظر داشته است. همچنین در کاهش احکام صادره در مورد زندانیان و اعمال کنترل خود بر احکام صادره با نقد و تحلیل و ایجاد ارتباط بین جرم و علل آن، یافتن توجیهی برای تخفیف، عفو اقدامات قابل توجه‌ای در نظر گرفت (خلیفه، ۲۰۲۱). به نحوی می‌توان بیان داشت زندان در مصر تحت تاثیر اروپا قرار گرفته است و معماری و سبک و سیاق زندان‌ها رو به معماری اروپا آورده است.

۲-۲- میان رودان

در دیگر نقاط، مجموعه تمدن‌هایی که در فاصله ۳۰۰۰ تا ۴۰۰۰ سال ق.م در میان رودخانه‌های دجله و فرات ایجاد شد، قانون‌نامه‌هایی را بنا کرده‌اند که از بهترین آن‌ها می‌توان به «قانون نامه حمورابی»^۱ اشاره کرد. حمورابی می‌گفت: «قوانین او به منظور برقراری عدالت و از بین بردن شرارت به وجود آمده است تا فرد قوی نتواند بر ضعیف ستم روا دارد.» این مجموعه قوانین اولیه که بابلی‌ها آن را مدنظر می‌گرفتند چندین نوع مجازات همچون مجازات اعدام و مجازات‌های سبک‌تر همچون قطع عضو را مورد حکم قرار می‌داد. در قوانین اولیه حرفی از زندان به میان نیامده بود بلکه منابع دیگری به کاربرد زندان آن هم نه در همه موارد بلکه صرفاً در مواردی چون بدهکاری، سرقت و رشوه و... همچون برده‌های سرکش و اسیران خارجی در دوره پادشاهی میانه اشاره دارند. اما در امپراتوری آشور (۵۳۹-۷۴۷ ق.م) افرادی را همچون قاچاقچیان، سارقان، متواریان از خدمت پادشاهی، افرادی که از پرداختن مالیات طفره می‌رفتند و اسیران خارجی همگی در دسته‌های بزرگ زندانی می‌شدند که غالباً مجبور به انجام کار در طول مدت حبس بودند (شمس، ۱۳۸۲: ۴۰-۵۱).

۲-۳- روم باستان

در سال ۴۵۱ میلاد مسیح «الواح دوازده گانه»^۱ که اولین حقوق مدون روم به شمار می‌رود به چاپ رسید. این قوانین عمدتاً به مناقشات و درگیری‌های میان افراد می‌پرداخت البته چندین نمونه دیگر از جرایم بر اساس این قوانین که از جمله آن‌ها عبارت است از: دریافت رشوه و کمک به دشمنان روم می‌بایست به صورت خصوصی و در مقابل مردم مورد رسیدگی قرار می‌گرفت. جرایم دیگری چون صدمات بدنی، سرقت، تهدید، تخریب محصولات کشاورزی و کتمان حقیقت، همگی به عنوان جرایم خصوصی مدنظر قرار می‌گرفت و فرد خطاکار در مقابل قاضی و شهروندان، مجازات می‌گردید. مجازات‌ها غالباً و در اکثر موارد به صورت اعدام بود و البته برای برخی بزه‌ها نیز مجازات پرداخت غرامت و جبران خسارت نیز استفاده می‌گردید. از میان انواع مجازات مرگ می‌توان به این موارد اشاره کرد: سوزاندن، پرت کردن به منظور کتمان حقیقت، دار زدن دزدان محصولات کشاورزی و سرانجام گردن زدن از جمله اشکال مجازات‌های اعدام است که در الواح دوازده گانه قید شده است. «سلولوس»^۲ شیوه‌ای از مجازات بود که برای افرادی که خویشاوندان خود را به قتل رسانیده بودند مورد استفاده قرار می‌گرفت. به این صورت که فرد خاطی را در کیسه‌ای قرار می‌دادند و او را به همراه یک میمون و یک سگ و یک مار افعی، به درون دریا پرتاب می‌کردند (موریس و جی روتمن، ۱۳۹۰: ۴۶-۴۷). تنها موردی که در الواح دوازده گانه به حبس اشاره شده است، به قانون بدهکاری بر می‌گردد، به این صورت، افرادی که قادر به پرداخت بدهی خود نبودند و یا از پرداخت سر باز می‌زدند توسط بستانکار برای مدت شش روز در حبس نگه داشته می‌شدند و بدهکاری آنان به مدت سه روز بازاری، به عموم مردم اعلام می‌گردید و در نهایت در روز آخر افراد خاطی اعدام شده و یا به صورت برده به خارج از شهر فروخته می‌شدند. مردان رومی به جهت قدرت نامحدودی که در اختیار داشتند به منظور برقراری نظم در میان اعضای خانواده نیز دارای سلول خصوصی بودند، این سلول‌ها که «ارگاستولوم»^۳ نامیده می‌شدند، می‌توانست به منظور محل کاری برای برده‌های سرکش و یاغی و مکانی برای اعضای خانواده که نظم خانواده را برهم می‌زدند مورد استفاده قرار گیرد. نکته شایان ذکر آن‌که، الواح دوازده گانه تحت عنوان یک حقوق مردمی از بین نرفته بلکه به جهت مدیریت و به اجرا درآوردن قانون، از قرون پنجم تا دهم قبل از میلاد مسیح دگرگون گردید و دامنه و آیین‌های استفاده از آن نیز گسترش یافت (شمس، ۱۳۸۲: ۴۰-۶۰). با عنایت به متن الواح دوازده گانه یا سایر متون حقوقی به جا مانده از اعصار گذشته به خوبی در می‌یابیم که زندان به عنوان یک مجازات برای مجرمین در نظر گرفته می‌شده هر چند در برخی موارد تناسبی بین کیفیت حبس و نوع جرم وجود نداشته است.

۱. مجموعه قوانین رومی است که بنا به درخواست تریبوناتوس عوام پس از ده سال مجادله میان پاتریسیوس‌ها و پلیس‌ها سرانجام در سال ۴۵۱ پیش از میلاد از جانب دسامویری‌ها وضع شد و از آنجا که آن را بر ۱۲ لوح مفرغی نگاشته بودند به این اسم موسوم گشت.

2. Culleus.
3. Ergastulum.

۳- تحولات تاریخی نظام زندانبانی با تکیه بر قرون معاصر

۳-۱- اروپای غربی

واژه‌ی اروپای غربی در دوران جنگ سرد مطرح گردید. در این بره از زمان اروپا به دو قسمت شرق و غرب تقسیم شد. کشورهای اروپای غربی شامل فرانسه و اسپانیا و آلمان و ... می‌شدند که در ادامه مختصراً نظام زندان آنان بررسی خواهد شد. اروپای غربی در میان سال‌های ۱۸۶۵ تا ۱۹۱۴ شاهد شکل‌گیری زندان‌ها بود. با شکل‌گیری زندان‌ها در ابتدای قرن نوزدهم، به طور معمول مامن فقرا، نافرهیختگان و بیکارانی بود که بر مبنای نیازهای اجتماعی و توصیه‌های اخلاقی یا انضباطی به حکم قضا وارد آن‌جا می‌شدند؛ نگرانی‌های عمومی راجع به جوانان بیکار، که شهرها را در پی کار با ازدحام مواجه ساخته بودند، نگرانی عمده طبقه متوسط نسبت به برپایی آشوب‌های سیاسی بود. بدون شک، افکار اصلاح و بازپروری در این میان مجازات را نوش دارویی برای طیف وسیعی از بیماری‌های عارض شده بر اجتماع می‌دانست، در میانه‌ی قرن نوزدهم متصدیان امور زندان‌ها، رویه به نظم و انضباط درآوردن جمعیت کیفری را با جداسازی نوجوانان از مردان از حیث سن، وضعیت تاهل، طبقه اجتماعی و تجارب شغلی به کار بستند. این رویه به طور کامل شبیه به روش‌های نظامی در میان ارتش‌های اروپایی بود. تجزیه و تحلیلی مختصر از جمعیت کیفری زندان‌های فرانسه در ربع آخر قرن نوزدهم، به طور نوعی، بدین شیوه بود که دو تن از هر پنج مرد زندانی فرانسوی میان سنین ۲۱ و ۳۰ سال بودند، مردان میان ۳۱ و ۴۰ سال به طور میانگین ۲۰ درصد از جمعیت کیفری زندان‌های فرانسه را تشکیل می‌دادند و در سنین بالاتر این امر رو به کاهش بود. زنان زندانی که قریب به ۲۰ درصد از کل جمعیت کیفری زندان‌ها را در میانه‌های قرن نوزدهم تشکیل می‌دادند، در پایان آن قرن، به ۱۲ تا ۱۳ درصد رسیدند. در ادامه پس از نیمه قرن نوزدهم جمعیت زندان‌ها به نحو قابل ملاحظه‌ای و همراه با رشد نامتناسب شهرها افزایش یافت زیرا به ویژه بزهکاران تکرارگر جرم نیز اغلب از نواحی شهری بودند. اغلب زندانیان را مردان محکوم به سرقت و دیگر بزه‌های مالی تشکیل می‌داد. سرقت‌های خانگی، به وسیله‌ی خدمتکاران، روسپیان و ولگردان نیز اغلب زندانیان زن را تشکیل می‌دادند. نگهبانان، البته از نظر ریشه‌های اجتماعی و شکل طبقاتی با زندانیان تفاوت فاحشی داشتند، چراکه آن‌ها نیز از طبقات فقیر بوده و آموزش‌های تخصصی ویژه‌ای ندیده بودند. به همین سبب و به جهت خط مشی سربازگیری اجباری در اجرا و مدیریت زندان، اغلب نگهبانان از میان نظامیان انتخاب می‌گردیدند (موریس و جی روتمن، ۱۳۹۰: ۳۴۹-۳۵۰). در رابطه با نقش نگهبان زندان نیز این مهم قابل ذکر است که برای نظام زندانبانی در این دوره، ترقی تدریجی و متعادل بسیار حائز اهمیت بود و الزامات اخلاقی نیز بر آن افزوده شد، بدین جهت ایجاد زمینه‌های آموزشی کارمندان و تضمین‌های اداری و شغلی بیشتر در این میان، مورد مذاقه قرار گرفت.

۳-۲- نظام زندان‌های آلمان

کشور آلمان در جایگزینی کارهای عمومی با مجازات حبس به عنوان محکومیت کیفری به کندی عمل کرده است. به مدت سال‌های طولانی در آلمان، دادگاه‌ها مخالف شدید استفاده از نوانخانه‌های^۱ زندان برای حبس بزهکاران رو به

۱. محل نگهداری بزهکاران عادی که در فقر زیاد به سر می‌بردند.

رو شدند. لذا این مخالفت از سمت مجریان زندان‌ها که از پول فراوان خانواده زندانیان سود می‌بردند و همینطور افراد عادی که تمایل به پرداخت پول برای حمایت از زندانیان را نداشتند، ابراز می‌گردید. با آن‌که نوانخانه‌ها به نحو وسیعی با عناصر جزایی جامعه بسیار نزدیک بود، لکن هر دو در از دست دادن درآمد واهمه داشتند. تصور ترس آلمانی‌ها که مردم با اصرار خاص به آن علاقه داشتند این بود که هر آنچه که مربوط به بزه و عدالت کیفری بود، به واقع مذموم و بد می‌دانستند. با این دید، هر نوانخانه، که به عنوان زندان برای حبس بزهکاران مورد استفاده قرار می‌گرفت مکانی شرم‌آور محسوب می‌گشت. با این وجود، مقامات نیز آن را مکانی آبرومندانه می‌پنداشتند. نظر به این که حضور بزهکاران معمولی مانع از آن می‌شد که خانواده‌ها اعضای بی‌انضباط خود را به زندان تحویل دهند، لذا مدیران زندان درآمد خود را از دست می‌دادند و مردم بیشتر خود را مشغول مجازات بزهکاران می‌نمودند (Randall, 1995: 72-94). مختصراً آن‌که در کشور آلمان نظام زندان‌ها بر اساس شخصیت اجتماعی بزهکاران^۱ بنا گردیده است. لذا بر همین اساس در کشور آلمان امروزه موسسات کیفری و مراکز بازداشتی متنوع و بسیار گسترده‌ای وجود دارد. بنابراین نظام عدالت کیفری و زندان‌ها هر دو بر اساس شخصیت اجتماعی بزهکاران و میزان خطری که می‌توانند برای جامعه داشته باشند؛ میزان و مقدار تعیین کیفر حبس و چگونگی نحوه‌ی فرآیند اصلاح و تربیت آنان را نیز تعیین می‌نماید. ماده ۴۷ قانون جدید جزای آلمان با توجه به شرط «تقدیم جزای نقدی» جزای نقدی را جانشین مجازات‌های زندان کم‌تر از شش ماه کرده است. البته این قانون در صورتی اجرا می‌شود که به علت وجود شرایط خاص در عمل مجرمانه و یا شخصیت مجرم توجه پذیر باشد. در آلمان کسانی که از پرداخت جزای نقدی امتناع می‌کنند، از سوی دادگاه به انجام کار عام‌المنفعه محکوم می‌شوند؛ ۲۴۰ ساعت کار مجانی برای جامعه.

از گذشته تا به امروز زندان‌های آلمان توسط ایالت‌های فدرال اداره می‌شدند آماج سیاست کیفری آلمان از حبس، تاکید بر توانمندسازی زندانیان برای داشتن یک زندگی همراه با مسئولیت اجتماعی و عاری از جرم، پس از آزادی است. زندان‌های آلمان با زندان‌های بسیاری از کشورهای دیگر متفاوت است، زیرا تمرکز کاملاً بر مجازات نیست. آلمان یک هدف بازپروری برای زندانیان دارد تا آن‌ها بتوانند با موفقیت دوباره وارد جامعه شوند. به همین دلیل است که بسیاری از زندان‌های آلمان حس جامعه‌ای را دارند که در آن به زندانیان آزادی‌ها و مسئولیت‌های متفاوتی داده می‌شود. اغلب، زندانیان دارای تلویزیون، پوسترهای آویزان شده در سلول‌های خود، یا اوقات آزاد هستند که در آن می‌توانند.

۳-۳- نظام زندان‌های سودان

در کشور سودان از جمله وظایف مدیر کل زندان‌ها عبارت است از نظارت عمومی و خدمات‌دهی به زندان‌ها و همچنین مراکزی همچون مراکز اصلاحی و تربیتی و همچنین مدیریت بر بازداشتگاه‌ها، در سطح کشور را بر عهده دارد؛ که وی در واقع تحت نظارت وزارت دادگستری به وظایف و امور زندان‌ها می‌پردازد. آنچه که در مورد وضعیت زندان‌های سودان در دست است حامل این نکته است که زندان‌های سودان، وضعیتی نامناسب و فقیرانه دارند، زندانیان از نظر

درمانی به اشکال مختلف درمان می‌شوند و اکثراً مجاز هستند که شب‌ها را در خانه‌های خود سپری کنند. با عنایت به گزارش‌های مکرر، زندانیان توسط نیروهای امنیتی مورد ضرب و جرح و شکنجه قرار می‌گیرند، زندگی برای زندانیان بسیار سخت و دشوار است و رفتار با آنان بسیار بی‌رحمانه نیز می‌باشد (شمس، ۱۳۸۲: ۴۰-۵۱). از سال ۲۰۱۱، زندان‌ها و دیگر بازداشتگاه‌ها فرسوده بودند و نیاز به توسعه و جایگزینی داشتند، از دهه ۱۹۵۰ هیچ زندان بزرگ جدیدی ساخته نشده بود (Ofcansky, 2015).

۳-۴- نظام زندان‌های فرانسه

در قرون گذشته وضع زندان‌ها در کشور فرانسه مشابه وضع زندان‌های سایر کشورها بوده است. اولین زندان به تعبیر امروزی در سال ۱۵۲۶ میلادی برای نگهداری ولگردان به مدت نامعین افتتاح و افراد مقیم این زندان‌ها ملزم به کار بودند. از سال ۱۵۳۶ میلادی ولگردان را به پارو زنی در کشتی‌های تجارتهای اعزام می‌داشتند. در سال ۱۵۵۰ میلادی در پاریس، زندانی برای نگهداری گدایان و معلولین تاسیس گردید و در سال ۱۶۱۲ میلادی با اقتباس از «دارالتادیب»^۱ آمستردام، اولین دارالتادیب برای نگهداری و تربیت گدایان و افراد فقیری که بیکار بودند در پاریس افتتاح شد. در دارالتادیب مذکور، مردان با آسیاب دستی گندم را آرد می‌کردند و زنان، دختران و اطفال کمتر از ۸ سال نیز، نخ‌ریسی و جوراب بافی انجام می‌دادند (دانش، ۱۳۶۸: ۱۵۲-۱۵۳). در سال ۱۶۷۰ میلادی قانون آیین دادرسی کیفری کشور فرانسه، به مورد اجرا گذارده شد. لکن، تشکیلات اداره زندان‌ها و نوع جرایم و مجازات‌ها، بدون نبود و طرز اجرای مجازات‌ها و اداره زندان‌ها بر طبق آیین‌نامه‌ها و تصویب‌نامه‌ها تعیین و غالباً طبق مقررات پلیسی و عرف و عادت محلی اجرا می‌گشت. در ۱۷ ژوئن ۱۷۱۷ میلادی نیز پارلمان کشور فرانسه، آیین‌نامه اجرایی زندان‌ها را تصویب نمود. بر اساس این آیین‌نامه، افراد خیر و انجمن شهر، در شهرهای بزرگ و پادشاه در پاریس، نان زندانیان را تامین می‌نمودند و طبق این تصویب‌نامه زندانیان خوش رفتار، از سایرین تفکیک می‌شدند (Deyon, 1975).

امروزه وضعیت زندان‌ها رو به افزایش بوده است نتایج حاکی از آن است که کشور فرانسه با ازدیاد جمعیت زندانیان روبه‌رو است (persak, 2022). در کشور فرانسه مانند سایر کشورها که نهادی تحت عنوان امور زندان‌ها دارند، نهادی با عنوان قاضی اعمال‌کننده مجازات وجود دارد که بحث امورات زندانیان را نظارت می‌نماید (امیری و همکاران، ۱۳۹۷). با عنایت به نوع بزه ارتكابی در کشور فرانسه سه نوع مجازات برای مجرمان وجود دارد، دسته اول، مجرمانی هستند که به جرایم کوچک و جزئی پرداخته‌اند که این افراد به وسیله مراکز نگهداری که تحت مدیریت پلیس است اداره می‌شوند و به طور کلی کیفر این افراد جزئی و خفیف است. دسته دوم، مجرمانی هستند که مرتکب جرایم خطرناک‌تری شده‌اند که این افراد در واقع توسط مراکز اصلاحی و تربیتی با هدف بازگشت مجدد زندانیان به جامعه، نگهداری می‌شوند، در واقع هدف از کیفر این افراد بیشتر جنبه تادیبی است. دسته سوم، مجرمانی هستند که مرتکب جرایم مهم و جدی شده‌اند، این افراد با عنایت به قوانین موجود در کشور فرانسه در زندان‌ها نگهداری می‌شوند (شمس، ۱۳۸۲: ۴۰-۵۱). بررسی متون زندانبانی در کشور فرانسه نشان از آن دارد که این کشور سوابقی از برنامه‌های

اصلاحی و تربیتی به منظور تأثیر گذاری بر زندانیان با هدف بازسازی اجتماعی آنان داشته است. اگر چه این طرح به صورت کارآمد به مرحله اجرا در نیامده است.

نظام زندانبانی فرانسه در دهه‌ی ۱۹۷۰ به بعد، امور مهمی چون اصلاح و تربیت بزهکاران را به شکلی جدی به پزشکان، روانشناسان و مددکاران اجتماعی نیز سپرد. آنچه امروزه به عنوان آخرین اطلاعات بدست آمده از نظام زندان‌های فرانسه در دست است حامل این مهم است که زندان‌های فرانسه در حال تحول و دگرگونی از شیوه‌ی اصلاحی و تربیتی به شیوه نظام مدیریتی نیز می‌باشد. امروزه زندان‌های فرانسه بسیار پیشرفته بوده و از کارکنان و پرسنل بسیار متخصص و با سواد استفاده می‌گردد، به عقیده آنان زندانیان تنها در صورتی اصلاح و تربیت می‌گردند که پرسنل متخصص بتوانند بر آنان اثرگذار باشند و آنان را تحت تأثیر رفتار خود قرار دهند، چرا که زندانیان دائماً با پرسنل در ارتباط هستند و در واقع همچون آینه‌هایی هستند که بزهکاران همواره خود را در آن‌ها می‌بینند و بر اساس آن‌ها به خودسازی دست می‌زنند. با عنایت به آخرین اطلاعات بدست آمده، نکته‌ی قابل توجه آن است که در کشور فرانسه برای نگهداری زندانیان به دو اصل مهم بسیار توجه می‌شود و همواره مدنظر قرار می‌گیرد و در واقع اساس اصلاح و تربیت و درمان زندانیان است، و آن اصول عبارتند از: «کار» و «کار درمانی»؛ البته اصول مهم دیگری که هم‌زمان با این دو اصل امروزه در فرانسه مدنظر قرار می‌گیرد دو اصل مهم، «مذهب» و «مذهب درمانی»، می‌باشد (Ryan & others, 1995: 91)

نظام عدالت کیفری فرانسه، دارای مقررات پیشرفته‌ای در زمینه‌ی جایگزین‌های مجازات زندان و از جمله کار عام‌المنفعه است. کار عام‌المنفعه در فرانسه، برای نخستین بار به موجب یکی از قوانین مصوب مجلس و به اتفاق آرای تمام احزاب سیاسی، در دهم ژوئن ۱۹۸۳ معرفی شد. کشور فرانسه در استفاده از جایگزین‌های زندان، تجربه‌های موفق داشته است. در این کشور، راهکارهای مختلفی به عنوان جایگزین‌های کیفر زندان پیش‌بینی شده است.

۳-۵- نظام زندان‌های ایتالیا

در کشور ایتالیا زندانیان به صورت منظم، ساده و کنترل محدود، نگهداری می‌شوند. اصل و بنای نگهداری زندانیان در کشور ایتالیا بر اساس شخصیت اجتماعی آنان می‌باشد. با عنایت به آخرین اطلاعات بدست آمده از نظام زندانبانی در کشور ایتالیا، مشاهده می‌شود که نظام عدالت کیفری در این کشور نوعی نظام «Emergencies» است، که آن را نظام اضطراری یا وضعیت ویژه می‌نامند. این نظام در واقع به این معنا و مفهوم است که بر اساس ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بزهکاران، تصمیم گرفته می‌شود که با آنان چگونه رفتار شود، در واقع این که، با هر زندانی بر اساس نوع شخصیت و همچنین نوع جرمی که مرتکب است باید رفتارهای تنبیهی و اصلاحی اتخاذ گردد (شمس، ۱۳۸۲: ۴۴). با این وجود آنچه که امروزه برای بسیاری از کشورهای غربی از جمله کشور ایتالیا در راس امور اصلاح و تربیت زندانیان قرار دارد توجه به بازاجتماعی کردن افراد و کسب مهارت‌های اجتماعی آنان است. بر اساس آمار سازمان جهانی زندان‌ها^۱ پس از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۲ میزان تعداد زندانیان در ایتالیا روند کاهشی داشته است.

1. WPB (World Prison Brief data).

۳-۶- نظام زندان‌های انگلستان

در کشور انگلستان نیز رفته رفته مجازات زندان به آرامی رشد کرد. با آن که کشور انگلستان به نوعی در زمینه‌ی مجازات حبس نوآور بوده، لکن محاکم و قانونگذاران این کشور نیز تمایل چندانی به استفاده از نظام «برایدول»^۱ برای بازداشت بزهکاران نداشتند. افراد آواره و خدمتکاران که به کارفرماهای خود کمک می‌کردند بیشترین تعداد محکومان نظام برایدول را تشکیل می‌دادند و برای مدت‌ها حمل و نقل نیز، رایج‌ترین شکل بردگی کیفری را تشکیل می‌داد. قانون سال ۱۷۱۸ میلادی، حمل و نقل را جزو مجازات‌های اصلی به شمار آورده بود. این قانون بیان می‌داشت که دولت می‌بایست هزینه حمل محکومان را پردازد. حدود پنجاه هزار محکوم بریتانیایی در بین سال‌های ۱۷۱۸ تا ۱۷۷۶ میلادی، به آمریکا فرستاده شدند. این افراد نه تنها توسط دادگاه‌های انگلستان بلکه توسط دادگاه‌های ایرلند و تا حدودی اسکاتلند نیز محکوم شده بودند، در میان محکومان ایرلند اغلب آواره‌ها بودند و به طور معمول محکومان انگلیسی و اسکاتلندی گروه‌های سارقان محکوم به سرقت‌های بزرگ را تشکیل می‌دادند (موریس و جی روتمن، ۱۳۹۰: ۱۴۶).

امروزه در کشور انگلستان به منظور اصلاح و تربیت زندانیان از روش «حداقل تا حداکثر» استفاده می‌نمایند. در این کشور به منظور نگهداری کودکان و نوجوانان و زنان و بزرگسالان مراکز نگهداری متعددی موجود می‌باشد، که در واقع در این مراکز میزان نظارت قانونی به صورت حداقل موجود است و این مراکز و موسسات همچون یک خانواده و مدرسه اداره می‌شوند که صرفاً نظارت اخلاقی حاکم است، این موضوع درست نقطه مقابل زندان‌های بسته است که در این کشور به منظور نگهداری مجرمین خطرناک از آنان استفاده می‌گردد. بنابراین در این کشور میزان مراقبت از حداقل امر، (نگهداری همچون یک خانواده) تا حداکثر موجود (زندان‌های بسته) صورت می‌گیرد.^۲ (شمس، ۱۳۸۲: ۴۰-۶۰).

۳-۷- نظام زندان‌های اسپانیا

در کشور اسپانیا نگهداری و اصلاح و تربیت زندانیان بر اساس میزان تفاوت بزهکاران از لحاظ علمی و فردی می‌باشد.^۳ به طور واضح‌تر در کشور اسپانیا نگهداری و اصلاح و درمان مجرمین، بر اساس اختلاف شخصیتی فردی مرتکبین و میزان خطری است که فرد مرتکب برای اجتماع دارد. در این کشور اداره زندان‌ها و نگهداری و اصلاح و تربیت زندانیان بر عهده‌ی سازمان زندان‌هاست. امروزه در کشور اسپانیا به طور کلی نگهداری مرتکبین را به سه دسته تقسیم بندی می‌نمایند:

دسته اول: مرتکبین بسیار خطرناک هستند که در زندان‌های بسته و با محافظت شدید نگهداری می‌شوند.

۱. این اصطلاح رایج در زبان انگلیسی در واقع محلی است که زندانیان را در آن مجبوس می‌نمایند.

۲. جهت مطالعه وضعیت و ویژگی‌های کیفر حبس در قرون جدید در کشور انگلستان رجوع کنید به:

Mc, Cornville, (Sean), The Victorian Prison, In oxford History of Prison, p.p.117-118 and p.p.121-122.

3. Scientific Individual Differentiation.

دسته دوم: مجرمینی هستند که از نظر نوع بزه ارتكابی در حد متوسط قرار دارند و در زندان‌هایی با امنیت متوسط نیز نگهداری می‌شوند.

دسته سوم بزه‌کارانی هستند که از لحاظ بزه ارتكابی و شخصیتی افرادی بی‌خطر محسوب می‌شوند و در واقع مرتکب جرایم کوچکی شده‌اند، مع‌ذکک این افراد در زندان‌های باز نیز نگهداری خواهند شد (مارتیز، ۱۳۸۲: ۱۱۰).

۳-۸- نظام زندان‌های ایران

یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های نظام حقوق کیفری، کیفردهی بوده است. نظام کیفردهی در ایران فراز و نشیب‌های متعددی داشته است و در هر بره از زمان سیاست‌های گوناگونی مدنظر قرار می‌گرفته است.

در خصوص ایران، اسناد و مدارک متعددی از گذشته‌های دور در دست نیست. اما اسناد و مدارک حاکی از آن است که در گذشته در قلعه‌ها، زندان‌هایی تاسیس می‌شدند که حاکمان، مخالفین و افراد خاطی را در آن مکان حبس نمایند و پس از مدتی به نحو رقت‌آوری بکشند. در واقع آن مکان صرفاً برای حبس برای مدتی کوتاه بود چرا که بعد از گذشت مدتی کوتاهی آن را از بین می‌بردند. از قدیمی‌ترین زندان‌های ایران می‌توان به زندان بزرگ تهران اشاره نمود که زیر نظر حاجب الدوله بود، این زندان به نام انبار شاهی شناخته می‌شد.

وضعیت آن زندان به نحوی اسفناک بود که زندانیان تغذیه‌شان، از سوی مردم بود. مردم نذورات خود را از سوراخ زندان برای زندانیان می‌انداختند. چیزی به نام نظافت وجود نداشت. زندانیان، چندین نفری به وسیله‌ی طوق‌های متعدد که به زنجیر متصل بودند؛ انتهای زنجیرها از طریق محفظه‌ای در درب اطاق زندان به خارج برده می‌شد و توسط یک میخ آهنی بزرگ به زمین کوبیده می‌شد. هر طوق نسبت به طوق دیگر ۱۰ سانتی‌متر فاصله داشت. در دست هر یک از زندانیان دو شاخه چوب به طول ۲۵ الی ۳۰ سانتی‌متر قرار داده می‌شد تا به هنگام ملامت و فشار زنجیر بر گردن، آن را زیر طوق قرار داده تا از سنگینی آن بکاهند.

با گذشت زمان النهایه در سال ۱۲۹۲ شمسی، دولت ایران به منظور بهبود بخشیدن به وضع شهربانی کشور، از دولت سوئد تعدادی مستشار به خدمت گرفت. مستشاران سوئدی ابتدا نظام‌نامه محابس یا همان آیین‌نامه زندان‌ها را تهیه کردند. آیین‌نامه مذکور در سال ۱۲۹۸ شمسی به تصویب هیئت دولت رسید. آیین‌نامه مشارالیه، زجر بدنی و زنجیر کردن زندانیان ممنوع گردید.

در تاریخ ۳۱ شهریور ماه ۱۳۰۷ در خصوص تشکیلات محابس و توقیفگاه‌ها و وظایف مامورین و مستخدمین، نظام‌نامه‌ای به تصویب رسید. در ۲۱ مهر ماه ۱۳۴۷ اولین آیین‌نامه زندان‌ها با توجه به اصول علم زندان‌ها به تصویب رسید و در سال ۱۳۵۴ آیین‌نامه مذکور اصلاح شد لکن به علت عدم امکانات، اکثر مفاد آن اجرا نگردید.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی تغییرات اساسی حاصل شد و براساس مصوبه‌ی شورای انقلاب اسلامی در تاریخ ۱۳ شهریور ۱۳۵۸ زندان‌ها از شهربانی جدا شد و به شورای سرپرستی زندان‌ها محول شد و سپس در بهمن سال ۱۳۶۴ با تصویب مجلس شورای اسلامی به سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور تبدیل شد. امروزه با توجه به

سیاست حبس زدایی اقدامات گسترده‌ای صورت گرفته است. استفاده از پابندهای الکترونیکی، مهارت آموزی، اصلاح و خدمات عام‌المنفعه از جمله مواردی است که نشان از سیاست حبس زدایی دارد.

نتیجه‌گیری

در این نوشتار بر آن شدیم تا سیر تطور نهاد زندانبانی را در ادوار مختلف تاریخی و برخی جوامع معاصر بررسی کنیم که در نهایت به این مطلب نائل آمدیم که؛ زندانی کردن مجرمین با اهداف مختلفی در طول تاریخ صورت می‌یافته است؛ گاه، مبنای حبس مجرمین، ارباب و ترساندن دیگران بوده و گاهی هدف از آن، اصلاح، تربیت و بازپروری مرتکبین بوده است، هرچند که امروزه این دو هدف با هم در آویخته شده است و زندان‌ها بر حسب امکانات و نوع موقعیت خود، بر یکی از این موارد تأکید می‌نمایند. از طرفی، امروزه سعی بر این است که شیوه‌های جدید جایگزین زندان شود، اما در عین حال زندان در تمامی جوامع تداوم یافته و همچون ابزاری سرکوبگر در جهت بازاجتماعی کردن مجرمین مدنظر قرار دارد و نقش زندانبان در بازپروری و آموزش زندانیان بر کسی پوشیده نیست. لذا جدای از ماهیت برخوردی مجازات حبس و زندان، باید به این مهم باور نمود که، زندان‌ها در واقع محلی به جهت بازاجتماعی کردن مرتکبین بوده و صرفاً محلی به جهت سرکوب نمودن مجرمین و بدون در نظر گرفتن فلسفه اصلاحی و تربیتی ایشان نمی‌باشند. این مهم نیز حاصل گردید که برخی از نظام‌ها با نگرشی متفاوت به حبس، یعنی آن که زندانی نمودن بر اساس شخصیت اجتماعی و جایگاه فرهنگی آن یا مجازات جایگزین حبس به خدمات عام‌المنفعه، غایت اصلی مجازات را حاصل می‌نمایند. نگرشی بر ادوار تاریخی آنچه که پر واضح است این که هر چه به سمت جلو حرکت کنیم در واقع به فلسفه اصلی وجود زندان و مجازات حبس که همان تعلیم و تربیت و اصلاح مرتکبین است پی خواهیم برد. علی‌هذا، با عنایت به موارد ذکر شده برنامه‌های پیشنهادی مدنظر را در راستای هرچه نزدیک‌تر شدن به هدف مزبور به شرح ذیل عنوان می‌نماییم:

- تربیت مبلغان ویژه زندان‌ها متناسب با نیازهای ضروری زندانیان و اعزام مبلغین در قالب برنامه‌های منظم هفتگی به زندان‌ها و ندامتگاه‌ها.
- تفکیک مجرمین دارای سابقه‌ی محکومیت و مجرمین فاقد سابقه محکومیت و معطوف ساختن برنامه‌های اصلاحی برای مجرمین فاقد سابقه که امید بیشتری به اصلاح آن‌ها می‌رود.
- معطوف نمودن مطالعات سازمان امور زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور به شناخت روش‌های مدیریت اصلاح و فراهم کردن این مهم در سازمان.
- ارتباط بیش از پیش با فضاهاى علمى به جهت ارائه روش‌های مدیریتی جدید و کارآمد.
- با ملاحظه ادوار تاریخی موجود، الگوپذیری از کشورهای موفق در زمینه‌ی مدیریت زندان و بومی سازی الگوی ماخوذه بر حسب معیارهای فرهنگی و مذهبی کشور ایران.
- سرمایه‌گذاری فکری بیشتر در جهت اعاده‌ی روحیه عزت نفس و کرامت انسانی مجرمین.
- فرهنگ‌سازی در زمینه‌ی ارتقای جایگاه شغل زندانبانی در جامعه و نقش ویژه این شغل در اصلاح مجرمین.

منابع

- الصد، واضح. (۱۳۱۵ ه.ق). *السجون و اثرها فی الآداب العربیه*، نشر المراد بنایه سلام، بیروت.
- امیری، مهدی، رمضانی، احمد، گلدوزیان، ایرج و صلاحی، سهرابی. (۱۳۹۷). جایگاه ایفای نقش مقام اجرای مجازات ها در نهادهای مبتنی بر خروج موقت و مشروط زندانبانان با مطالعه حقوق کیفری ایران، فرانسه و انگلستان، *تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری*، ۱۱(۱)، ۴۵-۱۱.
- حیدرینیا، نیلوفر، رحیمی، افسانه و احمدی موحد، اصغر. (۱۳۹۱). مجازات زندان و تاثیر آن بر پیشگیری از تکرار جرم، *حقوق جزا و سیاست جنایی*، ۲(۱)، ۷۵-۹۲.
- حرعاملی، محمد بن حسن. (۱۱۰۴ ه.ق). *وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه*، جلد سوم، قم: نشر اسلامیه.
- خلیلی، مهدی و علی اکبری، حمیدرضا. (۱۳۸۷). *جرم زندان و مجازات جایگزین*، تهران: نشر آمه.
- خلیفه، جمال عبدالرحیم. (۲۰۲۱). *السجون فی المصر ۱۸۶۳-۱۸۸۲ میلادی، مجله الدراسات التاريخیه والحضاریه المصریه*، ۶(۱۱)، ۴۵۳-۵۲۰.
- دانش، تاج زمان. (۱۳۶۸). *حقوق زندانبانان و علم زندانها*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- شمس، علی. (۱۳۸۷). *نظام زندانبانی ایران*، تهران: نشر راه تربیت.
- شمس، علی. (۱۳۸۴). *رویکردی جدید به نظام زندانبانی: بازگشتی سعادت‌مندانه*، تهران: نشر راه تربیت.
- شکوه مسقانی، فرود و قانع، امیررضا. (۱۳۹۸). جستاری در باب زندانبانی، *فصلنامه قضاوت*، ۱۹(۹۷)، ۱۱۷-۱۳۷.
- صفاری، علی. (۱۳۸۹). *کیفرشناسی: تحولات، مبانی و اجرای مجازات سالب آزادی*، تهران: نشر جنگل.
- عمید، حسن. (۱۳۶۳). *فرهنگ عمید*، جلد دوم، تهران: نشر امیرکبیر.
- علوم، رضا. (۱۳۴۸). *روش اداره زندان*، تهران: نشر اقبال.
- مارتینز، رنه. (۱۳۸۶). *تاریخ حقوق کیفری در اروپا*، ترجمه: محمدرضا گودرزی بروجردی، تهران: نشر مجد.
- مندشواوی، عبدالامیر. (بی تا). *زندان به روایت تاریخ از آدم (علیه السلام) تا عصر حاضر*، اهواز: نشر نور معرفت
- معصومی، زیبا و نقشینه، روزبه. (۱۳۹۴). تبیین اصول و معیارهای طراحی فضاهای بازداشتگاهی شهری با تاکید بر روانشناسی اجتماعی؛ مورد پژوهی: معماری زندان، مدیریت شهری، ۱۴(۴۰)، ۲۰۷-۲۳۶.
- نورال، موریس و داوید، جی روتمن. (۱۳۹۰). *تاریخچه زندان*، ترجمه: محمدرضا گودرزی بروجردی، تهران: نشر میزان.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۹۹). ترجمه قرآن کریم، تاریخ دسترسی <http://www.tadabbor.org/1399/02/15>

References

- Ryan, M., Sim, J. & Ruggiero, V. (1995). *Western European penal system a critical anatomy*. London: Sage.
- Mc Cornville, S. (1981). *The Victorian Prison*. In oxford History of Prison.
- Mc Gown, R. (1995). *The well-ordered prison: England, 1780-1865. (From The Oxford history of the prison: The practice of punishment in Western society)*. New York: Oxford University Press.
- Deyon, P. (1975). l'histoire de la délinquance et les origins du système pénitentiaire, *Annales. Histoire. Sciences Sociales*, 31(1), 168-175.
- Persak, N. (2022). Carceral responses to the pandemic in Europe: Casting a light on prison harms, inequalities and pre-trial detention. *European Journal of Crime*, 30(1), 1-17.
- Ofcansky, T. P. (2015). The Prison System. In B., LaVerle (ed.). *Sudan: A country study (5th ed.)*. Washington, D.C.: Federal Research Division, Library of Congress.